

ELŐSZÓ

Minden fejlett, magát demokratikusnak tartó társadalomnak alapvető érdeke, hogy minél részletesebb és mélyebb tudással rendelkezzen a jövő generációjáról, az ifjúságról. Napjainkban azonban a szokásosnál is nagyobb figyelmet érdemel az ifjúságkutatás.

A felsőoktatás átalakítása, a gazdasági válság miatti nehezebb elhelyezkedési lehetőségek, és mindenekelőtt a növekvő kivándorlási kedv az egyik legkomolyabb társadalmi probléma. Ráadásul a kötetünkben vizsgált ifjúsági alcsoportnak, a nap-pali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatónak e téren különösen fontos döntési lehetőségeik és kényszereik vannak.

Az ifjúság – hagyományosan a 15–29 éves korosztály – vizsgálatának eddiginél hangsúlyosabb relevanciáját a fiatalok politikai preferenciái is indokolják. A huszonévesek és az idősebb korosztályok pártválasztása mindig is eltért egymástól, azonban utoljára a '90-es évek elején – a Fidesz döntően 35 év alattiakból álló szavazótáborának esetében – volt példa a jelenlegihez hasonló karakteres összefüggésre: a Jobbik támogatottsága négyszer-ötször magasabb a 18–29 éves korosztályban, mint a 60 év feletti körében. Az MSZP ennek az eredménynek szinte a pontos tükörképét mutatja, az LMP pedig szintén nagyon erősen felülreprezentált a huszonévesek körében.

A két új párt sikerének okairól is szól kötetünk egy-egy tanulmánya, nem lehet azonban szó nélkül hagyni azt a tényt sem, hogy a hagyományos pártokból és általában a politikából való kiábrándultság sokkal erősebb a hallgatók között.

Ezek a tényezők azt mutatják, hogy a fiatalság – ezen belül is az egyetemi és főiskolai polgárok – értékvilágában, politikai részvételi formáiban és nézeteiben változás várható a korábbi ifjúsági adatfelvételekhez képest, azonban ennek mértéke a kutatók előzetes várakozásait is sok tekintetben felülmúlta. A hallgatók politikai gondolkodása, attitűdje, értékvilága és politikai magatartása tehát roppant aktuális téma, amely mélyebb, akár több hullámú kutatási programon alapuló elemzést kíván.

A KUTATÁS KEZDETEI

2011 tavaszán három doktorandusz hallgató (Róna Dániel, Oross Dániel és Keil András) arról beszélgetett saját témáik megvitatása során, hogy nem állnak rendelkezésre friss adatok a legfiatalabb választók szociodemográfiai jellemzőiről, politikai viselkedéséről.

A potenciálisan rendelkezésre álló adatbázisok hiányának konstatálása után felmerült egy közös kutatás ötlete, amely mindhárom PhD-hallgató témájához fontos segítséget jelentett volna. Egy ponton összeért ugyanis a három kutatási terület: a fiatalok részvételét kutató Oross Dániel, a Jobbik megerősödésének okait vizsgáló Róna Dániel és az LMP parlamentbe jutását magyarázni igyekvő Keil András témájának egyaránt meghatározó eleme volt a fiatalok politikai viselkedése.

A kutatás tehát akkor lehetett közös, ha A) elsősorban 18–30 év közötti fiatalokat vizsgál, és B) mindhárom doktori kutatást képes segíteni.

A fenti alapelveknek megfelelően körvonalazódni látszott az együttműködés, amely élvezte egyfelől a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának támogatását, másfelől azonban súlyos problémákkal kellett szembe néznie.

A szakmai és menedzsmentbeli problémák megoldására a három hallgató külső segítséget kért. Az ifjúságkutatás területén nagy tapasztalattal rendelkező Szabó Andreát (tudományos munkatárs, MTA TK PTI) kereste fel a három doktorandusz. A kutatói csapat Szabó Andreával kiegészülve megalakította az *Aktív Fiatalok Magyarországon* Kutatócsoportot (AFM), amelynek célja az volt, hogy egy sikeres, a PhD-hallgatók számára is jól hasznosítható szociológiai vizsgálatot bonyolítsen le.

A közös szakmai beszélgetések során ugyanakkor hamar kiderült, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel nem lehet az egész magyar ifjúság politikai magatartását megvizsgálni, ezért a témát szűkíteni kellett. A kutatócsoport úgy döntött, hogy az ifjúság egy szűkebb, de politikai értelemben fontos szegmensét, a nappali tagozatos főiskolásokot és egyetemistákat választja ki a vizsgálathoz. Az volt ugyanis az előzetes feltételezés, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók egyrészt viszonylag könnyen elérhetők az internet segítségével, másfelől pedig olyan speciális ifjúsági alrétetet képeznek, amelyek mintául szolgálnak az egész fiatalság számára.

A kutatás számára rendelkezésre álló szűkös erőforrások módszertani innovációt követeltek. A vizsgálat ugyanis hólabda módszerrel készült online felvételeken alapszik,¹ amelyet felfoghatunk egyfajta módszertani kísérletnek is. A kísérlet eredménye ugyanis arra ad választ, hogy valóban el lehet-e érni a magyarországi nappali tagozatos hallgatókat online módszerrel, vagy továbbra is csak a hagyományos telefonos, illetve személyes megkeresések alkalmasak az ifjúság különböző csoportjainak eléréséhez. A szűkös erőforrások egyben azt is megkövetelték, hogy minden szereplő, beleértve a kutatókhoz kapcsolódó egyetemistákat is, önkéntes munkájukkal járuljanak hozzá a vizsgálat sikeres lebonyolításához.

Az *Aktív Fiatalok Magyarországon, 2012* című empirikus társadalomtudományi kutatás előkészületi munkálatai 2011 szeptemberében kezdődtek, az online adatfelvételre 2011. december és 2012. január között, míg a személyes mintakiegészítésre 2012 februárjában került sor. A kész, súlyozott adatfájl 2012. március közepére készült el. A kutatócsoport fontos célnak tekintette az adatok nyilvánosságát, ezért a

¹ Az adatfelvétel technikai hátteréről és metodológiájáról részletesen lásd Szabó Andrea és Róna Dániel e témában közölt írását.

honlapján (www.aktivfiatalok.hu) és más médiafelületeken is közölte legfontosabb eredményeit.

A KÖTET TANULMÁNYAI

Az alábbi tanulmánykötet a jórészt online módszerrel megkapott vizsgálati eredmények elemzését tartalmazza.

A tanulmányok szerzői a kutatócsoport tagjai, illetve az általuk felkért fiatal kutatók, doktorandusz és egyetemi hallgatók. A kutatócsoportnak ugyanis határozott célja volt, hogy a vizsgálat „hallgató központú” legyen, azaz hallgatókról szóljon, hallgatók készítsék, hallgatók dolgozzák fel az adatokat és hallgatók írják a tanulmányokat is. A tanulmánykötetben közölt nyolc tanulmány – egy kivételével – doktorandusz illetve mesterszakos hallgatók írása.

Az első fejezet az általánosabb, értelmezési keretet adó bevezető tanulmányokat tartalmazza.

Szabó Andrea és Róna Dániel – Árgyellán Edina közreműködésével – készített tanulmánya a kutatás módszertani háttérét és PR-ját világítja meg. A vizsgálat 1700 fős mintán készült, amely reprezentatív a nappali tagozatos hallgatókra nézve az intézmény típusa, intézmény jellege, intézmény regionális megoszlása valamint nemek szerint. A minta továbbá reprezentatív az egyes intézményeken belüli férfi/nő megoszlásra is.

A kötet egyetlen, nem hallgatók által készített tanulmánya Szabó Andrea írása a felsőoktatásba bekerült hallgatók társadalmi, szociológiai háttéréről, a tőkefajták birtoklásáról és a tőkefajták szerepéről. A munka szerves folytatása több, a szerző által korábban e témában készített tanulmányának. A tanulmány plasztikusan mutatja be, hogy milyen szoros kapcsolat figyelhető meg az anyagi és kulturális tőke birtoklása között. Szabó Andrea fő állítása, hogy a felsőoktatásba került fiatalok sajátos, szelektált rétege az ifjúságnak. Az alapfokú és a középfokú oktatási rendszert követően a felsőoktatás is szelektál. A szerző tanulmányában bemutatja, hogy az egyenlőtlenségi dimenziókon belül a lakhely típusának, azaz a regionális egyenlőtlenségeknek továbbra meghatározó szerepe van.

Csózik Rita elméleti munkája a politikai szocializációs mechanizmusokat elemzi. A Kádár-korszak kettős szocializációjából indul ki, majd a demokratikus viszonyok szocializációjának változásait mutatja be. Külön-külön elemzi az egyes szocializációs ágensek, a család, az iskola, a kortárs csoportok, a tömegmédia változásait és felhívja a figyelmet ezen ágensek torzulásaira. A tanulmányban – Szabó Andrea és Kern Tamás közös írására, illetve Szalai Erzsébet munkájára hivatkozva – Csózik Rita felveti, hogy talán elég idő telt el a rendszertranszformáció óta ahhoz, hogy felnövekedjen egy új, mannheimi értelemben vett politikai generáció. Ez a gondolat, illetve ennek a hipotézisnek az empirikus tesztelése egyébként végig ki-

séri az egész kötetet. A kötet talán legfontosabb kérdése ugyanis, hogy van-e esély egy demokratikusan gondolkodó új politikai generáció, és ebből következően egy új politikai elit kialakulására Magyarországon? A könyv különböző tanulmányai-ból egyébként az derül ki, hogy nemcsak a politika és a kormányzás működésével elégedetlenek a hallgatók: a demokráciát, mint politikai rendszert is sokkal szkeptikusabban ítélik meg, és e téren jelentős negatív irányú elmozdulás tapasztalható a 2008-as legutóbbi nagymintás ifjúságkutatás főiskolás, egyetemi almintájának eredményeihez képest. Ugyanakkor az online és a nem-hagyományos, aktív részvételi formák térhódítása, és a választási részvétellel való pozitív kapcsolata örömteli fejlemény. Ez utóbbi témát dolgozza fel Szabó Andrea és Oross Dániel tanulmánya. Az írás részletesen vizsgálja a különböző demokratikus részvételi formák megjelenését a hallgatók körében. Szabó és Oross három fő formát különböztet meg: a választási, a direkt demokratikus és az online részvételt. Legfontosabb kérdésük az, hogy az online részvétel értelmezhető-e a két „hagyományos”, „bevett” részvételi forma alternatívájának, vagyis az online részvétel meghozza-e a részvétel demokratizmusát?

A kötet második fejezete, *A hallgatók politikai értékei és orientációi*, érdekes adalékokkal járul hozzá ahhoz a kérdéshez, hogy egyrészt demokratikusan gondolkodnak-e a demokráciában felnőtt magyar hallgatók, másrészt valóban kirajzolódni látszanak-e egy új politikai generáció és ebből következően egy új politikai elit körvonalai. Az első tanulmány, Róna Dániel és Sörös Anett írása, a kuruc.info nemzedékről szól. Róna és Sörös öt hipotézist (radikális értékpreferenciák, elitellenesség, gazdasági válság, internethasználat és a szubkultúra) fogalmaz meg a Jobbik előretörésének magyarázatául. Az egyes feltételezéseket aszerint vizsgálják, hogy mennyiben magyarázzák (1) miért lesz az egyik fiatalból jobbikos, míg a másiktól nem, (2) miért magasabb a Jobbik támogatottsága a harminc év alattiak körében, (3) miért kiemelkedően magas a 18–21 évesek között és végül (4) miért 2008 után indult emelkedésnek a párt. A kvantitatív és kvalitatív vizsgálati módszereken alapuló elemzés arra a következtetésre jut, hogy a generációs alapú tevékenységek – zenekarok, fesztiválok, ifjúsági szervezetek, internetes fórumok látogatása – keltik fel a legtöbb fiatal érdeklődését a Jobbik iránt.

Ha létezik a rendszertranszformációnak politikai generációja, és a politikai generáció kitermelte a saját politikai elitjét (elitjeit), akkor kétségtelenül a Jobbik mellett az LMP a másik olyan erő, amely a „lehet más a politika” jelszavával kísérletet tesz a generáció megszervezésére. Keil András tanulmányában azt mutatja be, hogy a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók hogyan látják az LMP-t.

Az írás a generálisan jellemző tendenciák számbavétele után a következő kérdésekre keresi a választ: létezik-e a Szabó Andrea és Kern Tamás által egy korábbi írásukban „Critical Mass nemzedéknek” elnevezett csoport, amely érdeklődik a közügyek iránt és kevésbé jellemzi szélsőséges gondolkodás. A kérdésre Keil úgy válaszol, hogy kétségtelenül van a hallgatóknak egy átlagosnál jobban érdeklődő,

demokratikus elköteleződésében megkérdőjelezhetetlen csoportja, akiket leginkább az LMP (kisebb részt a DK) szervez meg.

Vizsgálatunk egyik meglepetése – és a médiareprezentáció során leginkább citált eredménye –, hogy a magyar nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások között a Fidesz elveszítette primátusát. Az egykor generációs indíttatású párt a 2011. decemberi – 2012. januári adatfelvétel során harmadik helyen állt a támogatottsági ranglistán.

Reiner Roland, Oross Dániel és Keil András közös írásában az okokra keresi a választ. Azt vizsgálják, hogy trendfordulónak tekinthetőek-e ezek az adatok, valóban arról van-e szó, hogy a Fidesz – elveszítve fiatalos arculatát – már nem képes ezt a korosztályt érdemben megszólítani, mert maga is az „establishment” részévé vált.² Állításuk szerint a késő kádári nemzedéket képviselő Fideszt mára a nyomában lépdelő nemzedéktől legalább annyi választja el, mint az előtte járóktól. Jellemző, hogy a fideszes fiatalok maguk is mintha több tekintetben különböznenek társaiktól: elmaradnak a többi párt szavazóitól az internetes aktivitásban, ugyanakkor legfontosabb vonásuk az egyházián vallásos identitás felvállalása és ebből következően a többi hallgatóhoz képest a sokkal erőteljesebb civil aktivitás, civil szerepvállalás.

Már az 1990-es (!) választásokat követően arról beszéltek a korabeli elemzők, hogy az egyetlen parlamentbe került baloldali párt, a Magyar Szocialista Párt elsősorban az idősebb (városi) szavazók szerveződése, és azóta is tartja magát az a választásszociológiai sztereotípa, miszerint az MSZP a „nyugdíjasok pártja”. Kétségtelen, hogy a 2000-2008 között három hullámot megélt *Ifjúság*-kutatóssorozat a sokáig monopol helyzetben lévő baloldali erő egyre kisebb támogatottságát mutatta a 15–29 évesek körében (SZABÓ A.–KERN, 2011). A 2010-es választásokat követően többen nyilvánosan is felvetették a szocialisták marginalizálódásának lehetőségét, és azt, hogy különösen a Demokratikus Koalíció kiválása után a párt nem tudja stabilizálni szavazóbázisát. Nyilvánvaló, hogy az MSZP – és természetesen a másik parlamentben lévő baloldali párt a DK – fennmaradásának egyik legfontosabb feltétele, hogy utat találjon a fiatal generációkhoz, hosszú távon megalapozza támogatottságát az ifjúság körében. Bíró Nagy András baloldali fiatalokról szóló tanulmánya egyértelművé teszi, hogy az MSZP és a DK egyetemista, főiskolás támogatói két külön világot képviselnek. Bíró úgy véli, hogy az MSZP jelenlegi szavazói jóval közelebb állnak a centrumhoz és az átlag magyar fiatal értékvilágához, mint a liberálisabb DK és LMP. Eredményei szerint társadalmi háttérüket, közéleti aktivitásukat és értékrendjüket tekintve több köti össze az LMP és a DK választóit, mint a nemrég még egy pártot támogató MSZP-s és DK-s fiatalokat.

Kutatásunk eredményei a demokratikus képviselet, a politikai rendszer stabilitá-

² Egy a Duna Televízió számára a 2010-es választások éjszakájára készített adatfelvétel eredményei szerint a Fidesz–KDNP-nek voltak a második legidősebb átlag életkorú szavazói (52,3 év). A legidősebb szavazókkal egyébként az MSZP rendelkezett (60 év). Forrás: Századvég szíves közlése alapján.

sa szempontjából sem elhanyagolható szempontokat tárnak fel, melyek alaposabb ismerete nélkül a problémák nem orvosolhatóak. A tanulmánykötet egyes írásai alátámasztják azt a hipotézist, amely szerint a demokráciából való kiábrándulás szoros összefüggésben áll az iskolai, családi szocializáció defektjeivel, azzal, hogy a fiatalok nem sajátíthatják el a legalapvetőbb demokratikus ismereteket és politikai részvételi mintákat.

Orit Ichilov izraeli szociológus 1990-ben megjelent írásában vetette fel, hogy az a tény, mely szerint demokratikus viszonyok között nőnek fel az egyes generációk még nem garantálja, hogy ezen generációk között a demokratikus politikai kultúra újratermelődése fog végbemenni (ICHILOV 1990). Állítása szerint a demokratikus rendszerekben a politikai szocializáció legfontosabb feladata, hogy felkészítse a társadalom tagjait az állampolgári szerepvállalásra. Úgy véljük, az Ichilov által felvetett hipotézis aktuális abban az országban, ahol az egyetemisták és főiskolások egyharmada úgy véli, hogy „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer”, illetve ahol a kérdésre választ adó fiatalok közel nyolctizede „egyáltalán nem” vagy „nem elégedett” a demokrácia napi működésével, vagy ahol a fiatalok mintegy harmada nyíltan rasszista nézeteket vall. Reméljük, hogy az általunk bemutatott diagnózis hozzájárul ahhoz, hogy az ifjúsággal foglalkozó állami és önkormányzati vezetők, oktatáspolitikusok, illetve más szakemberek megtalálják a megfelelő terápiát.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretnénk megköszönni a Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Doktori Iskolájának, hogy kötetünk megjelenését támogatta.

Köszönjük a Belvedere Meridionale Kiadónak, hogy a kötet szerkesztési munkálataiban, a kiadás intézményes háttérének biztosításában segítségünkre voltak.

Köszönettel tartozunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Statisztikai Osztály oktatásért felelős statisztikai referensének, Csécsiné Máriás Emőkének, aki a minta reprezentativitásának biztosításához nélkülözhetetlen információkkal segítette munkánkat. Köszönjük Beck Lászlónak, a Medián Közvélemény és Piackutató Zrt. kutatási igazgatójának a kutatás során felvett adatok súlyozásában nyújtott segítségét, és köszönettel tartozunk neki azokért az adatokért is, amelyeket a szerzők tanulmányírásuk során felhasználtak.

Szeretnénk köszönetet mondani az Eötvös Loránd Tudományegyetem tehetséges és lelkes hallgatóinak, akik a kutatócsoport részeként időt és fáradságot nem kímélve fél éven keresztül segítségünkre voltak a kutatás operatív feladatainak elvégzésében, az online kérdőívek kiküldésében és a kérdőívek személyes lekérdezésében: Árgyellán Edinának, Csete Imrének, Gemeiner Brigittának, Gerlachfalvy Rékának, Ilyés Virágnak, Ócsai Norbertnek, Páli Zoltánnak, Szögi Eszternek, Tóth Zoltán Balázsnak és Vancsó Annának.

Külön köszönettel tartozunk Árgyellán Edinának, aki az online kérdőíves kutatás hallgatókhoz való eljuttatásában segítségünkre volt, valamint Bencz Lajos informatikusnak, aki az online adatfelvétel technikai feltételeinek kidolgozásában közreműködött.

Azoknak a kutatóknak, akik tanácsaikkal, észrevételeikkel segítették munkánkat, így az MTA TK PTI Politikai Viselkedés Osztály munkatársainak, külön köszönve Szabó Gabriella, Papp Zsófia, Róbert Péter, Kiss Balázs és Csizmadia Ervin észrevételeit. Külön köszönjük Tardos Róbertnek, hogy a kutatás megfogalmazása óta segítő útmutatással egyengette munkánkat. Köszönettel tartozunk továbbá Tóth Csabának a kötet egyes tanulmányaihoz fűzött észrevételeiért.

És persze családjainknak, szeretteinknek, hogy a kutatás egyes, szabadidő terhére történő időszakában nélkülöztek bennünket.

Budapest, 2012. szeptember 30.

Keil András, Oross Dániel, Róna Dániel
Szabó Andrea

IRODALOM

- ICHILOV, ORIT (1990) (ed): *Political Socialization, Citizenship Education, and Democracy*. New York and London, Teachers College, Columbia University.
- MANNHEIM KÁROLY (2000): A nemzedékek problémája In: *Tudásszociológiai tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- SZABÓ ANDREA – KERN TAMÁS (2011): *A magyar fiatalok politikai aktivitása*. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- SZALAI ERZSÉBET (2011): *Koordinátákon kívül. Fiatal felnőttek a mai Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.